

Trzy antyfony Maryjne Liturgii Godzin

W poniższej refleksji chcę omówić trzy spośród sześciu podanych antyfon w Liturgii Godzin. Pytać będziemy o autorstwo tekstów, ze świadomością, że w liturgii respektowana jest zasada anonimowości twórców tekstów, a następnie o inspirację liturgiczną, skrypturystyczną i patrystyczną antyfon, a także lingwistyczne znaczenie i sens ważniejszych syntagm.

1. *Alma Redemptoris Mater*

Antyfona ta została przetłumaczona z języka łacińskiego na język polski pod tytułem ‘Matko Odkupiciela’. Utwór ten jest współcześnie stosowany w okresie Adwentu i Bożego Narodzenia. Przyjmuje się na ogół, że antyfona powstała w XI wieku, a dokładniej mówiąc w pierwszej połowie tego wieku, w środowisku klasztoru benedyktyńskiego, w Reichenau¹. Za twórcę uważa się uzdrowionego z choroby za wstawiennictwem Najświętszej Maryi Panny Hermana Kontraktusa (1013-1054)². Za jego autorstwem opowiada się także franciszkanin J. P. Lang³. Trudno jednak jednoznacznie wskazać autora tej pięknej antyfony maryjnej. Mimo że Durand z Mende (zm. 1296) w *Rationale divinatorum officiorum*, 4,22 oraz J. P. Lang wskazują Hermana Kontraktusa jako autora, to i tak autorstwo poddawane jest w wątpliwość. Po raz pierwszy rękopis tej antyfony został odnaleziony w opactwie św. Maura de Fossès w Paryżu, w XII wieku.

To odkrycie spowodowało, że autorstwo zaczęto także wiązać z innym mnichem z Reichenau, Hermanem z Lahme (zm. 1054), a także z Cezariuszem z Heisterbach (zm. 1240)⁴. Nie podziela się współcześnie entuzjazmu hymnologa C. Blume’a, który wskazywał opactwo Reichenau jako „macierzysty dom antyfon maryjnych”⁵. Sądzi się, że Herman Kontraktus jest autorem tej antyfony i skomponował ją na podstawie znanego hymnu maryjnego *Ave Maris Stella* (Witaj, Gwiazdo morza). Jednak twierdzenie to poddał w wątpliwość J. M. Canal, który sądzi, że antyfona odbiega swoim stylem od prostych kompozycji charakterystycznych dla środowiska Reichenau, zatem J. M. Canal jest tylko pewny czasu powstania antyfony, twierdząc, że anonimowy autor jest współczesny Kontraktusowi⁶. Tak więc jednoznaczne wskazanie autora tej średniowiecznej antyfony nadal jest rzeczą bardzo trudną.

Pomocne będzie w tym miejscu porównanie tekstu w języku polskim *Alma Redemptoris Mater* z hymnem wczesnośredniowiecznym *Ave maris stella* ku czci NMP,

---

¹ Por. B. Nadolski, *Liturgika*, t. II, *Liturgia i czas*, Poznań 1991, s. 144.

² Por. B. Nadolski, *Leksykon liturgii (dalej LL)*, Poznań 2006, s. 77.

³ Por. J. P. Lang, *Die marianischen Schlußantiphonen*, New York 1989, s. 22.

⁴ Por. A. Heinz, *Die marianischen Schlußantiphonen im Stundengebet*, w: *Lebendiges Stundengebet*, red. M. Klöckener und H. Rennings, s. 347.

⁵ B. Nadolski, *LL*, s. 77.

⁶ Por. B. Nadolski, *Liturgika...*, s. 144.

także nieznanego autora. Najstarszy zapis tego hymnu znajduje się w *Codex Sangalensis* (opactwo Sankt Gallen w Szwajcarii). Tekst tego hymnu pochodzi z przełomu VIII i IX wieku⁷. 'Stella maris' jako tytuł odnoszony do Najświętszej Maryi Panny występuje tylko w literaturze łacińskiej. Łączenie go ze św. Hieronimem wynikało z błędu przepisującego, gdyż u niego jest słowo *stilla* (kropla), a nie *stella*⁸.

Alma Redemptoris Mater
(Matko Odkupiciela)

Matko Odkupiciela, z niewiast najślawniejsza,
Gwiazdo morska, do nieba ścieżką najprościejsza,
Tyś jest przechodnią bramą do rajów wiecznego,
Tyś jedyną nadzieją człowieka grzesznego.
Racz podźwignąć, prosimy, lud upadający,
W grzechach swych uwikłany, powstać z nich
pragnący.
Tyś cudownie zrodziła światu Zbawiciela,
Tyś sama wykarmiła Twego Stworzyciela.
Panno przedtem i potem z świata podziwieniem,
Uczczona Gabriela wdzięcznym pozdrowieniem;
Racz się wstawić, o Panno, za nami grzesznymi,
Ratuj nas, opiekuj się sługami Twoimi⁹.

Ave maris Stella
(Witaj, Gwiazdo morza)

Gwiazdo morza głębokiego,
Matko Boga najwyższego,
Panienko, bądź pozdrowiona,
Furto rajska otworzona.
Od Aniołaś pozdrowiona,
Gdyś poczęła w sobie Pana:
Imię matki naszej Ewy
Odmieniaj ku pokojowi.
Rozwiąż związki zadłużonym,
Przynieś światło zadłużonym,
Odmień co złe z naszej strony,
Nie wypuszczaj nas z obrony.
Iżeś Matką, niech poznamy!
Gdy się więc modlisz za nami,
Niechaj Cię Syn Twój wysłucha.
Ku nam grzesznym skłoni ucha¹⁰.

W zestawieniu tych dwóch utworów różniących się datą powstania oraz autorstwem można zauważyć jedność, co do tematyki w nich zawartej. Mianowicie znajdują się w antyfonie jak również w hymnie strofy, które „wyrażają uwielbienie Bożego macierzyństwa NMP oraz Jej udziału w odkupieniu”¹¹. W jednym jak i drugim utworze dostrzeżemy, że wyrażenia „zawierają prośbę o wyjednanie u Boga łaski odpuszczenia grzechów”¹². Widoczne jest także, że zawarta jest w nich prośba „o łaskę naśladowania cnót Najświętszej Maryi Panny”¹³. Jest także zaakcentowane dziewictwo Maryi¹⁴. Dokonując powyższego zestawienia tych dwóch utworów w przekładzie polskim, można stwierdzić, iż anonimowy autor antyfony *Alma Redemptoris Mater* czerpał inspirację z hymnu wczesnośredniowiecznego *Ave maris stella*.

⁷ Por. A. Krupa, *Ave Maris Stella*, w: *Encyklopedia katolicka*, (dalej EK)t. I, red. F. Gryglewicz, Lublin 1973, kol. 1172.

⁸ Por. B. Nadolski, *Liturgika...*, s. 127.

⁹ *Liturgia Godzin. Okres Adwentu; Okres Narodzenia Pańskiego*, t. I, Poznań 1982, s. 926.

¹⁰ J. Siedlecki, *Śpiewnik*, Opole 1982, s. 6.

¹¹ A. Krupa, *Ave Maris Stella*, w: EK, kol. 1172.

¹² Tamże.

¹³ Tamże.

¹⁴ Por. I. Siekierka, *Muzyka a liturgia*, Wrocław 2005, s. 154.

Dokonom porównania łacińskiego tekstu tej antyfony z tekstem polskim. Aby wskazać tekst bliższy oryginałowi, posłużę się Mszą Rzymską o.o. benedyktynów.

Alma Redemptoris Mater

Alma Redemptoris Mater
 Quae pervia coeli
 Porta manes et Stella Maris
 Succurre cadenti
 Surgere qui curat populo:
 Tu quae genuisti
 Natura mirante tuum sanctum
 Genitorem Virgo Prius ac posterius
 Gabrielis ab ore Sumens illud¹⁵
 Ave peccatorum miserere¹⁵.

Matko Odkupiciela

Święta Matko Odkupiciela,
 Bramo niebios zawsze otwarta,
 Gwiazdo morza! wspomóż upadły
 Lud, gdy powstać usiłuje.
 Tyś zrodziła Stwórcę swojego,
 Ku zdumieniu całej natury,
 Panną będąc przedtem i potem,
 Pozdrowiona usty Anioła,
 Okaż litość nad grzesznikami¹⁶.

W tekście polskim, niemieckim oraz angielskim występuje charakterystyczne wyrażenie ‘*Porta coeli*’ (Brama nieba, *Pforte des Himmels*, *Gate of heaven*).

Jest tutaj podkreślona rola Maryi, a mianowicie Jej pośrednictwo. Maryja rodząc Jezusa Chrystusa, otworzyła ludzkości drogę do nieba¹⁷. W oryginale łacińskim występuje jeszcze dodatkowe słowo ‘*pervia*’ (przedsionek) i jest to nawiązanie do opisu nowego sanktuarium przez proroka Ezechiela (Ez 44,1-3). Święty Ambroży (zm. 397) przytacza prorocstwo Ezechiela (Ez 42,2)¹⁸.

Kolejnym wyrażeniem zawartym we wszystkich przekładach jest: ‘Gwiazda morza’ (*Stella maris*, *Stern des Meeres*, *Star of the see*). Wyrażenie to podkreśla wielkość Maryi, Jej uprzywilejowanie, a także wyniesienie ponad grzeszny świat¹⁹. Tytuł ten jest uznaniem Maryi jako nosicielki światła, gwiazdy, przewodniczki prowadzącej do Chrystusa. „W nauczaniu maryjnym Najświętsza Maryja Panna jako ‘Gwiazda morza’ otrzymała jeszcze dodatkowe znaczenie tej, która z mroków pogaństwa ma prowadzić do Chrystusa”²⁰. ‘Ku zdumieniu całej natury’, słowa te wyrażają zadziwienie wiary, jakie towarzyszy tajemnicy Bożego rodzicielstwa. ‘Wspomóż upadły lud, gdy powstać usiłuje’, odnosi się to do każdego człowieka, do wspólnot, narodów, do pokoleń i epok ludzkiej historii. Wołanie to skierowane jest do Maryi ‘Świętej Bożej Rodzicielki’, aby wyprosiła u Chrystusa, który przez Nią wszedł w dzieje ludzkości,

¹⁵ *Liturgia Horarum. Tempus Adventus; Tempus Nativitatis*, t. I, Vatican 1977, s. 540.

¹⁶ *Msza Rzymska*, Poznań 1963, s. 1422.

¹⁷ Por. B. Nadolski, *Liturgika...*, s. 144.

¹⁸ Por. także; S. C. Napiórkowski, *Teksty o Matce Bożej. Kościoły przedchalcedońskie*, Beatam me dicent..., cz. 9, Niepokalanów 1995, s. 65.

¹⁹ Por. B. Nadolski, *Liturgika...*, s. 145.

²⁰ B. Nadolski, *LL*, s. 127.

łaskę powstania. «Pozdrowiona usty Anioła» jest to inspiracja biblijna zaczerpnięta z Ewangelii św. Łukasza (Łk 1,28), zwiastowanie Maryi²¹.

Słowo Alma rozpoczynające antyfonę posiada potrójne znaczenie: ‘karmicielka, żywicielka’²², następnie: ‘święta, wspaniała, dobroczynna, czcigodna’²³, a także słowo to może oznaczać ‘młodą niewiastę, jak i dziewicę’²⁴.

Zaszczytnym jest wyrażenie ‘*alma mater*’ i nadaje tytuł matki żywicielki, co ściśle wiąże się z czasownikiem *educare*, czyli ‘karmić, opiekować się młodą osobą, wychowywać, kształcić’. Oryginalnie aspekt ten oddają słowa św. Sofroniusza: „Jestem niewolnikiem i służą Bożym, a Ty masz być Matką mego Boga, Pana i Stwórcy, co więcej – Rodzicielką i niewypowiedzianą Żywicielką, strumieniem dziewiczych piersi karmiącą Tego, który wszelakiemu ciału w stosownym czasie daje pokarm”²⁵.

Słowo ‘Alma’ jest użyte w piśmie natchnionym przez Boga i ma szersze znaczenie. *Ha-’ALMÁ* oznacza ‘panna’. Hebrajski wyraz ‘*almá*’, przetłumaczony jako ‘panna’, a w przekładzie greckim *parqenoi*²⁶ i łacińskim *virgo* jako ‘dziewica’, występuje w Starym Testamencie dziewięć razy (Rdz 24,43; Wj 2,8; PS 68,26; Pnp 1,3; 6,8; Ps 46,1; 1Krn 15,20; Prz 30,19; Iz 7,14). Wyraz ‘*almá*’ oznacza zasadniczo ‘młodą kobietę niezamężną, a w każdym razie taką, która jeszcze nie została matką, a raczej jest dziewicą’. Potwierdza to przekład syryjski, grecki (LXX), łaciński (Wlg) oraz autentyczna interpretacja prorocтва Izajasza (Iz 7,14) w Nowym Testamencie (zob. Mt 1,20–25; por. Łk 1,26–38). Wyraz ‘*almá*’ akcentuje młodość osoby i płciową dojrzałość²⁷. Także św. Hieronim (zm. 419) odnosi słowo rozpoczynające antyfonę do hebrajskiego wyrażenia *Almá*, które jest związane z proroctwem Izajasza: „Oto Panna pocznie i porodzi syna” (Iz 7,14).

W *Kazaniu na Boże Narodzenie* św. Bazylego Wielkiego (zm. 379) czytamy, że „Ta sama kobieta jest panną i zarazem matką, pozostaje w świętości dziedzictwa i odbiera błogosławieństwo potomstwa. Jeśli niektórzy tłumacząc słowo hebrajskie, użyli określenia dziewczyna zamiast panna, i tak sens się nie zmieni”²⁸. Święty Justyn (zm. 167) podkreślając, że na Chrystusie spełniły się prorocтва mesjańskie, wyjaśnił równocześnie zapowiedź Izajasza, że to, co było nie do wiary i to, co przez ludzi było niemożliwe, to sam Bóg przepowiedział przez prorocznego Ducha, nim to miało nastąpić, aby nie wątpili lecz uwierzyli, gdy się to stanie²⁹. W komentarzu św. Bernarda do tej antyfony przedstawiony jest inny wymiar: „Spoglądaj na gwiazdę” – ona jest przewodniczką, zapewniającą szczęśliwy powrót do portu³⁰. Motyw ten jest wi-

²¹ Por. Jan Paweł II, *RM 51-52*, w: *Matka Odkupiciela Matką Kościoła, Dokumenty*. red. A. Wieczorek, Warszawa 1990, 349-351.

²² Por. B. Nadolski, *LL*, s. 77.

²³ Por. B. Nadolski, *Liturgika...*, s. 144.

²⁴ Por. J. Guitton, *Maryja*, tł. J. Rybałt, Warszawa 1956, s. 42.

²⁵ S. C. Napiórkowski, *Teksty o Matce Bożej. Ojcowie Kościoła Grecy i syryjscy*, Beatam me dicent..., cz. 1, Niepokalanów 1981, s. 128.

²⁶ *Parqenoi* – dziewica, panna. 1. O Maryi: Mt 1,23; Łk 1,27a,b. – Por. R. Popowski, *Wielki słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Warszawa 2006⁴, s. 470.

²⁷ Por. J. Paściak, *Izajasz wieszczem Chrystusa*, Katowice 1987, s. 31-44.

²⁸ S. C. Napiórkowski, *Teksty o Matce Bożej...*, s. 78.

²⁹ Tamże, s. 23.

³⁰ B. Nadolski, *Liturgika...*, s. 145.

doczny w drugiej części antyfony. Zostaje wspomniana nie tylko niezwykłość narodzenia Chrystusa, ale autor usilnie prosi o ratunek, opiekę oraz wstawiennictwo Matki Karmicielki, która została uczczona pozdrowieniem posłańca Bożego – Gabriela³¹. Rozwija tę myśl Konrad z Saksonii (zm. 1279) tłumacząc, że Maryja jako ‘gwiazda morska’ pełni funkcję gwiazdy, która „płynących po morzu tego świata w łodziach niewinności lub pokuty, kieruje do brzegów niebieskiej ojczyzny”³². „Wyrażenie *Redemptoris Mater* nawiązuje do hymnu św. Ambrożego, w którym Jezus Chrystus nazwany jest *Redemptor gentium*”³³.

Omawiana antyfona posiada „charakter modlitwy do Matki Miłosierdzia”³⁴. W tekście antyfony odkrywamy miejsce Maryi w Kościele, a także zadanie Kościoła, który krocząc wraz z Maryją ku wieczności, chce być nie tylko czcigodną instytucją dla całego świata, ale pragnie być pełną czułości i miłości Alma Mater³⁵.

2. Ave Regina caelorum

Jest to druga wielka antyfona maryjna roku liturgicznego. Została przetłumaczona z języka łacińskiego jako *Witaj, Królowo niebios*. Antyfona ta jest podana w formie aklamacji³⁶. Autorstwo antyfony nie jest oczywiste. Jednak często jest łączone z osobą św. Bernarda (zm. 1153). Podaje się, że antyfona ta może być „przeróbką hymnu *Ave, Regina caelorum, mater Regis angelorum* albo *Ave, Regina caelorum inter omnes mitissima*”³⁷. Także twierdzi się, że została skomponowana na podstawie dotychczasowych wzorów, a w szczególności akatysty wschodniego³⁸. Faktem jest, że antyfona ta powstała w XI-XII wieku, ponieważ wskazują na to tytuły Maryi charakterystyczne dla tego okresu.

W tym właśnie czasie mocno był rozwinięty kult Maryi Królowej nieba i uczestniczki odkupienia³⁹. Pierwszy raz jest wspomniana w Antyfonarzu paryskim opactwa św. Maura de Fossés i była używana jako antyfona na Nonę w uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny⁴⁰. Obecnie zalecana jest do odmawiania w modlitwie na zakończenie dnia, zwłaszcza w okresie od 2 lutego do Triduum Paschalnego.

Oryginalny łaciński tekst antyfony znajduje się w modlitwie na zakończenie dnia w *Liturgia Horarum* oraz w *The Liturgy of the Hours*, gdyż nie ma tam tłumaczenia na język angielski. Natomiast antyfonę tę w języku angielskim odnajdziemy w *Dictionary of the Liturgy*⁴¹. Antyfona została przetłumaczona na język niemiecki w *Stundenbuch* i na język polski w *Liturgii Godzin*.

³¹ Por. tamże.

³² S. C. Napiórkowski, *Teksty o Matce Bożej. Franciszkanie średniowieczni, Beatam me dicent...*, cz. 5, Niepokalanów 1992, s. 58.

³³ B. Nadolski, *LL*, s. 77.

³⁴ A. Krupa, *Ave Maris Stella*, w: EK, kol. 1172.

³⁵ B. Nadolski, *Liturgika...*, s. 145.

³⁶ Por. A. Krupa, *Ave Regina Caelorum*, w: EK, kol. 1173.

³⁷ A. Krupa, *Ave Regina Caelorum*, w: EK, kol. 1173.

³⁸ Por. B. Nadolski, *Liturgika...*, s. 145.

³⁹ Por. A. Krupa, *Ave Regina Caelorum*, w: EK, kol. 1173.

⁴⁰ Por. A. Heinz, *Die marianischen Schlußantiphonen im Stundengebet...*, s. 349.

⁴¹ Por. J. P. Lang, *Die marianischen Schlußantiphonen...*, s. 49.

Ave Regina caelorum

Ave, Regina caelorum,
ave, Domina angelorum,
salve, radix, salve, porta,
ex qua mundo lux est orta.
Gaude, Virgo gloriosa,
super omnes speciosa;
vale, o valde decora,
et pro nobis Christum exora⁴².

Witaj, niebios Królowo

Witaj, niebios Królowo,
witaj, Pani aniołów,
Witaj, Różdżko i Bramo;
Jasność zrodziłaś światu.
Ciesz się, Panno chwalebna,
Ponad wszystkie piękniejsza,
Witaj, o Najśliczniejsza;
Proś Chrystusa za nami⁴³.

Pod względem stylu mamy tu przykład hymnicznych pozdrowień – aklamacji, które we wciąż nowych sformułowaniach trawestują pozdrowienie greckie:

- Chai/re, skierowane do Maryi przez Anioła Gabriela⁴⁴.

- *Ave*, łacińskie słowo pozdrowienia, powitania, skierowane jest w pierwszych dwóch wersach tekstu oryginalnego⁴⁵.

Następnie pojawia się:

Salve⁴⁶, używane przy powitaniu i pożegnaniu łączy się z otrzymaniem pozdrowienia oraz oddaniem czci.

Gaude⁴⁷, odnoszące się do następnych dwóch wersów oznacza: ‘cieszyć się, radować, weselić’, a przenośnie znaczy: ‘chętnie widzieć, lubować się w czymś’, a także ‘radośnie witać, pozdrawiać’.

Charakterystyczne słowo:

vale, ‘żegnaj’, ‘do zobaczenia’ zawarte w ostatnich wersach połączone jest z prośbą o wstawiennictwo, ale w tłumaczeniu polskim ze względu na umieszczenie tej antyfony w okresie Wielkiego Postu słowo vale jest oddane jako ‘witaj’⁴⁸. Widoczne jest, że tekst łaciński ukazuje nam głębszy sens wyrażen oraz piękno treści tego utworu.

Bardzo charakterystyczne są wyrażenia, jakie są nadawane Maryi. Maryja nazwana jest ‘Bramą’, co nie oznacza, że wyrażenie to odnosi się do Wniebowziętej jako bramy prowadzącej do Króla Królów. Autor raczej wskazuje, że słowo ‘Brama’ ma na uwadze zrodzenie Jezusa⁴⁹. „Jest Ona niejako ‘Bramą’, przez którą wiekuisty Syn Boży zstępuje w nasze ziemskie istnienie. Jest tu podkreślony niewymowny dar, który stał się udziałem ludzi przez Maryję”⁵⁰.

⁴² *Liturgia Horarum. Tempus per annum*, t. III, Vatican 1977, s. 542.

⁴³ *Liturgia Godzin. Okres Zwykły*, t. IV, Poznań 1988, s. 974.

⁴⁴ Por. G. Voss, *Brama ludzkości*, w: *Cześć Maryi dzisiaj. Propozycje pastoralne. Theotokos*, cz. 3, red. W. Beinert, tł. M. Węclawski, Warszawa 1992, s. 242.

⁴⁵ *Liturgia Horarum*, t. III, s. 542.

⁴⁶ M. Plezia, *Słownik łacińsko-polski*, t. V, Warszawa 1999, s. 22.

⁴⁷ M. Plezia, *Słownik łacińsko-polski*, t. II, Warszawa 1998, s. 634.

⁴⁸ Por. B. Nadolski, *Liturgika...*, s. 145.

⁴⁹ Por. tamże.

⁵⁰ G. Voss, *Brama ludzkości...*, s. 142.

Zwrot ‘Panno chwalebna’, został wprowadzony zamiast ‘Nasza Królowo’. Nie dokonało się to bez znacznego wpływu stanu rycerskiego. Wyrażenie ‘Pani’ jest bardziej serdeczne, uprzejme, pełne delikatności i szczerzej kurtuazji⁵¹. Maryja jest także nazwana ‘Panią aniołów’. Odpowiednim komentarzem są tutaj słowa św. Augustyna (zm. 430): „Jeśli nazwę Cię niebem – jesteś wspanialszą; jeśli powiem, żeś matką narodów – jesteś kimś większym; jeśli dam Ci imię Pani aniołów – wszystko to potwierdzi”⁵². Odnajdujemy także w tekście antyfony źródła biblijne. Już samo rozpoczęcie ma swe źródło w pozdrowieniu anielskim: ‘Ave’ (Łk 1,28) Wulgata: *salve* – ‘witaj’, *gaude* – ‘raduj się’, a w LXX Chai/re, które znajduje się w Ewangeliach i jest odnoszone do Chrystusa, a tylko jeden raz i to w Ewangelii według św. Łukasza jest skierowane do Maryi.

To pierwsze słowo posłania anielskiego jest czymś więcej niż prostą formułą pozdrowienia. „W pozdrowieniu Anioła Gabriela współbrzmia starotestamentowe teksty Sofoniasza (So 3, 14), Zachariasza (Za 9,9), Joela (Jl 2,21.23), niosące radosną wieść Jeruzolimie, że oto Bóg zgodnie ze swą zapowiedzią wszystko odwróci ku zbawieniu i obejmie panowanie pośród swego ludu”⁵³. Natomiast wyrażenie ‘Różdżko’ trzeba odnieść do prorocтва Izajasza: „Wyrośnie różdżka z pnia Jessego, wypuści się odrośl z jego korzenia” (Iz 11,1). Dziewica Maryja jest tą różdżką – jak pisze Konrad z Saksonii, „różdżką mocy przeciw piekielnym wrogom, nad którymi panuje wielką siłą”⁵⁴.

Antyfona ta poświadcza, że wszystkie przymioty, które sławimy w Maryi, opierają się na Słowie Bożym wypowiedzianym do Niej, Słowie, które przyjęła sercem i w swoim ciele⁵⁵.

3. Regina caeli

Kolejna antyfona maryjna została przetłumaczona jako ‘Wesel się, Królowo’. Chcąc ustalić, w jakich okolicznościach ona powstawała natrafimy na wspomnienie o legendarnym powstaniu tego utworu w „*Legenda aurea*” (1265). „Złota legenda” wspomina, że po śmierci papieża Gelazego I (zm. 496) na skutek panującej w Rzymie zarazy jego następcą Grzegorz Wielki zarządził pokutną procesję do słynącego cudami obrazu Najświętszej Maryi Panny ‘Ocalenia ludu rzymskiego’ (Salus populi romani) w bazylice Santa Maria Maggiore. Podczas tej błagalnej procesji uczestnicy usłyszeli głosy anielskie wyśpiewujące słowa obecnie zapisanej treści antyfony *Regina caeli*. Opowiadanie to niesie jakieś ziarno prawdy, ale prawdziwym źródłem powstania tego utworu jest głęboka wiara oraz przekonanie wiernych o udziale Maryi w męce i śmierci Chrystusa, Jej trwaniu pod krzyżem, Jej współofierze przy zbawieniu świata. Zmartwychwstały Chrystus najpierw ukazał się swojej Matce – choć Ewangelie o tym milczą⁵⁶.

Według badań J. Blume’a (zm. 1932) istnieje pokrewieństwo między antyfoną *Regina caeli* z innym tekstem maryjnym przeznaczonym na Boże Narodzenie. Po-

⁵¹ Por. B. Nadolski, *Liturgika...*, s. 145.

⁵² S. C. Napiórkowski, *Teksty o Matce Bożej. Franciszkanie średniowieczni...*, s. 61.

⁵³ G. Voss, *Brama ludzkości...*, s. 248.

⁵⁴ G. Voss, *Brama ludzkości...*, s. 248.

⁵⁵ Por. A. Heinz, *Die marianischen Schlußantiphonen im Stundengebet...*, s. 350.

⁵⁶ M. Kunzler, *Liturgia Kościoła*, t. X, tł. L. Balter, Poznań 1999, s. 568.

twierdzenie znajdujemy u M. Kunzlera, który potwierdza pokrewieństwo zaznaczając, iż: „Jej ojcem chrzestnym był hymn Bożonarodzeniowy z XI wieku”⁵⁷. Na uwagę zasługuje także parafraza antyfony ‘*Regina caeli*’, którą przekazuje w języku łacińskim J. Kopeć, a tekst hymnu Bożonarodzeniowego wraz z jego tłumaczeniem podaje B. Nadolski. Oba te teksty pozwalają lepiej zrozumieć treść naszej antyfony, ukazując wyraziściej fakt uprzywilejowania Maryi, z której łona wyszedł Zbawiciel świata oraz Tej, do której ucieka się pokornie wołający lud, prosząc o wspomnienie i wysłuchanie uwielbiającego i radosnego alleluja⁵⁸.

„Maria Virgo semper laetare,
que meruisti Christum portare
caeli et terrae conditorem
quia de tuo utero protulisti
mundi salvatorem.
Regina caeli quia quem
Meruisti portare resurrexit sicut dixit.
Ora pro nobis Deum”⁵⁹.

„Regina caeli laetare, alleluia.
quia quem meruisti portare, alleluia.
Te beavit et ornavit alleluia.
Ora pro nobis deum.
Alleviatrix peccatorum
restauratix lapsorumque pia relevatix.
Audi gementes ad te devote clamantes,
audi pia nunc tibi psallentes.
Fac nos tibi psallere, alleluia”⁶⁰.

„Wesel się zawsze, Maryjo Dziewico,
Która zasłużyłaś nosić Chrystusa,
Stworzyciela nieba i ziemi,
Ponieważ z Twego łona wyszedł
Zbawiciel świata.
Królowo nieba, wesel się,
Ponieważ Ten, któregoś zasłużyła nosić,
Zmartwychwstał, jak zapowiedział.
Módl się za nami do Boga”⁶¹.

„Królowo nieba, wesel się, alleluja,
Bo Ten, któregoś nosiła, alleluja,
Przyozdobił Cię i pobłogosławił, alleluja.
Módl się za nami do Boga.
Wspomożycielko grzeszników
Odnowicielko upadłych,
pobożna objawicielko.
Wysłuchaj wzdychania do Ciebie wołających
pokornie,
o pobożna wysłuchaj teraz wielbiących Cię
psalmami.
Spraw, żebyśmy śpiewali Tobie, alleluja”⁶².

Antyfonę *Regina caeli* wymieniają Antyfonarze włoskie z XII w., a także księgi pochodzące z XIII w. Do jej upowszechnienia najbardziej przyczynili się franciszkanie, którzy kończyli swoją codzienną modlitwę śpiewem tej antyfony.

Wspomina także o niej biskup Tours – św. Marcin. Jednak dokładne ustalenie autora przy obecnym stanie wiedzy jest nieosiągalne⁶³. Przełomowym momentem było

⁵⁷ Por. A. Heinz, *Die marianischen Schlußantiphonen im Stundengebet...*, s. 350.

⁵⁸ Por. B. Nadolski, *Liturgika...*, s. 145.

⁵⁹ B. Nadolski, *LL*, s. 1282.

⁶⁰ J. Kopeć, *Bogarodzica w kulturze polskiej XVI wieku*, Lublin 1997, s. 251.

⁶¹ B. Nadolski, *LL*, s. 1282.

⁶² Tł. własne.

włączenie tej antyfony do franciszkańskiej Liturgii Godzin przez franciszkańskiego organizatora życia liturgicznego Hajmona z Faversham (zm. 1244). Obecnie jest ona przeznaczona jako antyfony końcowa w Modlitwie na zakończenie dnia w Okresie Wielkanocnym⁶⁴.

Regina caeli

Regina caeli, laetare, alleluja,
quia quem meruisti portare, alleluja,
resurrexit sicut dixit, alleluja;
ora pro nobis Deum, alleluja⁶⁵.

Wesel się, Królowo

Królowo nieba, wesel się, alleluja,
Bo Ten, któregoś nosiła, alleluja,
Zmartwychpowstał, jak powiedział, alleluja.
Błagaj za nami Boga, alleluja⁶⁶.

Łatwo zauważyć, że modlitwa ta swoim stylem odbiega od podobnych antyfon maryjnych. Wiele z nich rozpoczynało się zwykle od pozdrowienia Archanioła Gabriela przy zwiastowaniu narodzin Mesjasza. Antyfony ta w brzmieniu łacińskim rozpoczyna się od słów ‘Regina caeli’, co tłumaczy się ‘Królowo nieba’. Widoczne jest zatem ukazanie podstawy Królewkości Matki Bożej i jej podkreślenie. Królewskość ta jest udziałem w Królewkości Chrystusa. Łączy Maryję z Chrystusem Królem fakt, że jest Jego Matką i Towarzyszką w dokonanym przez Niego dziele Odkupienia⁶⁷. Do Maryi-Królowej skierowane jest wezwanie *laetare* – ‘rozweselać, cieszyć się’⁶⁸. Tłumaczenie polskie nawiązuje więc do tradycyjnych form. Podkreślona jest w tej modlitwie radość. Szczególnie podkreśla nam to wyrażenie ‘raduj się’, a także aklamacja ‘Alleluja’ zamieszczona na końcu każdego wersetu⁶⁹. „Trzeba zaznaczyć, że aklamację tę dodano w 1263 roku na Kapitule Generalnej Braci Mniejszych w Pizie”⁷⁰. Słowo to pochodzi z języka hebrajskiego *hallelu-jah*. Hebrajskie słowo ‘*hallel*’ oznacza ‘chwalić’ oraz ‘*Jah*’ jest to skrót od ‘Jahwe-Bóg’. Alleluja oznacza więc ‘wychwalajcie Jahwe’, ‘chwalcie’, ‘wysławiajcie Pana’. Jest to okrzyk zwycięstwa, tryumfu, pokonania zła, a zatem dobrze oddaje i wzmacnia akcent radości płynącej ze zmartwychwstania Chrystusa⁷¹. Podkreślona zostaje niezłomna nadzieja Bożej Rodzicielki, Tej, Którego nosiła. Zachowała w pamięci słowa swojego Najdroższego Syna dotyczące powstania z martwych: ‘zmartwychpowstał jak powiedział’. Trzeba także zaznaczyć, że historia odnotowała, iż w zależności od tajemnicy dnia fraza: ‘*resurrexit sicut dixit*’ – ‘zmartwychpowstał, jak zapowiedział’, była zastępowana przez: ‘*iam ascendit sicut dixit*’ – ‘wstał do nieba, jak zapowiedział’ oraz Spiritus ‘*missit inspi-*

⁶³ Por. B. Nadolski, *Liturgika...*, s. 145-146.

⁶⁴ Por. B. Nadolski, *LL*, s. 1282.

⁶⁵ *Liturgia Horarum, Tempus Quadragesimae; Sacrum Triduum Paschale; Tempus Paschale*, t. II, Vatican 1977, s. 838.

⁶⁶ *Liturgia Godzin. Wielki Post; Okres Wielkanocny*, t. II, Poznań 1984, s. 1209.

⁶⁷ L. Andrzejewski, *Królewskość Matki Bożej*, w: *Gratia plena. Studia teologiczne o Bogurodzicy*, red. B. Przybylski, Poznań-Warszawa-Lublin 1965, s. 398.

⁶⁸ M. Plezia, *Słownik łacińsko-polski*, t. III, Warszawa 1998, s. 308.

⁶⁹ Por. B. Nadolski, *Liturgika...*, s.145.

⁷⁰ B. Nadolski, *LL*, 1282.

⁷¹ Por. B. Nadolski, *Liturgika*, t. I, *Liturgika fundamentalna*, Poznań 1989, s. 107.

ravit, sicut dixit – ‘posłał Ducha Świętego, jak zapowiedział’. Końcowe zdanie jest prośbą człowieka o wstawiennictwo Maryi u Boga: ‘Błagaj za nami Boga’⁷².

Pewien problem stanowi tłumaczenie słowa: *meruisti* ‘zasłużyłaś’. W modlitwach łacińskich występuje często słowo *mereri*: ‘zasłużyć’, jak i rzeczownik *meritum*. Niewłaściwe jest łączenie, że Najświętsza Maryja Panna ‘zasłużyła’ na otrzymanie łaski Boga jako nagrodę za swoje czyny. Słowo *mereri* używane w języku łacińskim ma szersze znaczenie, np. *accipere* oznacza ‘otrzymać’. „Jeszcze większą trudność stanowi łaciński rzeczownik *meritum*, ponieważ oznacza on prawo do rekompensaty, do nagrody, ale także niezależnie od sytuacji lub przymiotu, jaki zdobyła osoba dzięki swojemu działaniu, np. chwała męczennika wynikająca z jego zasługi”⁷³. Zdarzało się często, że nie brano pod uwagę samej rekompensaty, ale skupiano się na samej chwale, blasku osoby. W tym znaczeniu słowo to występuje w liturgii. Słowo *meritum* można także rozumieć w sensie przysługi, gdyż działanie osoby jest zawsze wolne i dokonuje się nie bez udziału łaski Bożej⁷⁴.

W antyfonie tej dostrzeżemy, że autor czerpał inspirację z Pisma Świętego. Słowa mówiące o Maryi, która nosiła Chrystusa: ‘*quia quem meruisti portare*’ znajdują swe potwierdzenie w Ewangelii według św. Łukasza: „Oto poczniesz i porodzisz Syna, któremu nadasz imię Jezus” (Łk 1,31). Ukazuje nam to zapowiedź tego, którego nosiła oraz w dalszej części Ewangelii odnajdziemy słowa potwierdzenia: „Kiedy tam przebywali, nadszedł dla Maryi czas rozwiązania. Powiła swego pierworodnego Syna, owinęła Go w pieluszki i położyła w żłobie, gdyż nie było dla nich miejsca w gospodzie” (Łk 2,6-7). Kolejna fraza w antyfonie: *resurrexit sicut dixit*, mówiąca o zapowiedzi zmartwychwstania Chrystusa, znajduje swe źródło w Ewangeliach Synoptycznych (Mt 16,21; 17,22; 20,19; Mk 8,31; 9,31; 10,34; Łk 9,22; 18,33), gdzie Pan Jezus zapowiada uczniom swoją mękę, śmierć i zmartwychwstanie. Także w poranek Wielkanocny Anioł oznajmia niewiastom, że Chrystus zmartwychwstał, jak to wcześniej zapowiedział (Mt 28,1-8; Mk 16,1-8; Łk 24,1-11; J 20,1-10). Maryja z pewnością jako pierwsza otrzymała radosną nowinę. „To Jej jako pierwszej anioł zwiastował Wcielenie i to Ona jako pierwsza usłyszała wieść o zmartwychwstaniu. Pismo Święte o tym nie mówi, jest to jednak przeświadczenie oparte na fakcie, że Maryja była Matką Chrystusa, Matką wierną, Matką umiłowaną, a Chrystus był wiernym Synem swej Matki”⁷⁵.

Antyfona *Regina caeli* zachęca cały Kościół do udziału w radości Najświętszej Maryi Panny ze zmartwychwstania Jej Syna Jezusa. Ona, nawet wtedy, gdy stała pod krzyżem, nigdy nie przestała wierzyć w spełnienie Bożych tajemnic.

⁷² Por. B. Nadolski, *LL*, s. 1283.

⁷³ Tamże.

⁷⁴ Por. tamże.

⁷⁵ A. Szostek, *Jan Paweł II o Matce Bożej 1978-1998. Anioł Pański*, t. V, Warszawa 1999, s. 424-425.